

REČNIK ONKOLOŠKIH TERMINA

A

ABDOMEN: trbušna duplja sa sadržajem (želudac, creva, jetra, pankreas, žučna kesica, materica, jajnici)

ABLACIJA: u medicini je to otklanjanje ili uništavanje dela tela ili tkiva, ili njegove funkcije. Do ablacije se dolazi operativnim putem, hormonima, lekovima, radioterapijom, toplotom ili drugim metodama.

ABLATIVNA TERAPIJA: tretman kojim se uklanja ili uništava funkcija jednog organa. Napr. uklanjanje jajnika ili upotreba određenih citostatika koji prouzrokuju prestanak njihovog rada.

ABNORMALAN: ono što nije normalno. Često se koristi za opis povreda ili izraslina, koje mogu da budu maligne (zloćudne) ili premaligne (verovatno će se razviti u rak).

ABSCES: nakupljanje gnoja u tkivima, organima ili u zatvorenom prostoru u telu. Mesto abscesa je obično otečeno i upaljeno.

ADENOKARCINOM: rak koji nastaje u žlezdanom tkivu, kao napr. u kanalima ili lobulama dojke.

ADENOM: dobroćudni tumor koji nastaje u žlezdanom tkivu. (Vidi: fibroadenom)

ADENOVIRUSI: grupa virusa koji uzrokuju infekcije disajnih organa ili oka. Adenovirusi koji se koriste u terapiji gena su izmenjeni, da bi bili nosioci gena za borbu protiv tumora.

ADJUVANTNA TERAPIJA: tretman korišćen kao dopuna primarnom lečenju. Najčešće se odnosi na hormonalnu terapiju, hemioterapiju ili zračenje koji se primenjuju posle operacije da bi povećali mogućnost izlečenja ili da bi se bolest držala pod kontrolom.

ADRIAMICIN: citostatik koji spada u takozvane antitumorske antibiotike. (Zove se i Doksorubicin.)

AFEKT: nekontrolisana fizička i psihička reakcija izazvana snažnim uzbuđenjem.

AIDS (Acquired Immunodeficiency Syndrome): stečeni defekt u funkciji imunog sistema uzrokovan HIV (Human Immunodeficiency Virus) virusom. AIDS se povezuje sa većom prijemčivošću prema određenim vrstama raka i prema oportunim infekcijama (koje nastaju samo u posebnim slučajevima), koje se retko javljaju, i to samo kod osoba sa oslabljenim imunim sistemom.

AKSILA: pazušna jama.

AKUPRESURA: primena pritiska ili lokalizovane masaže na određenim delovima tela radi kontrolisanja simptoma kao što su bol ili mučnina. To je vid komplementarne i alternativne medicine.

AKUPUNKTURA: tehnika kojom se tanke igle ubodu u kožu na određenim tačkama tela radi kontrole bolova i drugih simptoma. To je vid alternativne i komplementarne medicine.

AKUTNA LEUKEMIJA: rak koji se razvija brzo, koji nastaje u tkivima za produkciju krvi (koštana srž) i koji dovodi do proizvodnje preterano velikog broja belih krvnih zrnaca.

AKUTNI: simptomi i znaci koji se brzo pogoršavaju ; ne hronični.

ALOPECIJA: gubitak kose koji se često javlja kao posledica hemioterapije ili zračne terapije glave. Kosa najčešće ponovo izraste nekoliko nedelja ili meseci nakon završetka terapije. Alopecija se može razviti i kod izvesnih kožnih oboljenja ili pak iz nepoznatih razloga.

ALTERNATIVNA MEDICINA: upotreba terapija čija efikasnost nije naučno dokazana, uz ili umesto standardnih terapija koje su naučno verifikovane i prihvaćene. Neke alternativne terapije imaju neželjene efekte koji mogu biti opasni po život. Kod nekih opasnost je u tome što pacijent može da izgubi mogućnost primene standardne terapije. Pre njihove upotrebe preporučuje se konsultacija sa lekarom. Alternativna medicina uključuje: dodatke ishrani, megadoze vitamina, preparate na bazi lekovitih biljaka, specijalne čajeve, akupunkturu, terapiju masaže, magnetnu terapiju, duhovno isceljenje i meditaciju. (Vidi: komplementarna terapija)

ANALGETIK: lek protiv bolova.

ANALIZA RECEPTORA NA ESTROGEN: laboratorijsko ispitivanje uzorka raka dojke radi utvrđivanja prisustva estrogena na receptorima raka. Estrogen stimuliše rast normalnih ćelija dojke, ali i rast ćelija nekih vrsta raka dojke. Receptori raka su molekule koje funkcionišu kao „prihvatište” za hormon jajnika-estrogen, koji kruži u krvotoku. Čelije raka dojke bez ovih receptora se zovu estrogen receptor negativne (ER negativne) i najverovatnije neće reagovati na hormonalnu terapiju, a one ER pozitivne hoće. (Vidi: analiza receptora na progesteron)

ANALIZA RECEPTORA NA PROGESTERON: laboratorijski test na uzorku ćelija raka koji pokazuje da li hormon progesteron stimulatивно deluje na njihov rast. Analiza receptora na estrogen i progesteron daju važne informacije o tome, koji vid lečenja je najpogodniji za pacijenta.

ANAPLASTIČNI TUMORI: zloćudni tumori u organima koji su građeni od ćelija tog organa, ali se jako od njih razlikuju, pa su teško prepoznatljivi pod mikroskopom.

ANGIOGRAM: rendgenski snimak krvnih sudova sa kontrastnim sredstvom.

ANKSIJZNOST: stanje ozbiljne (preterane) zabrinutosti i straha.

ANKSIJLOTIK: lek koji dovodi do ublaženja ili otklanjanja anksioznosti.

ATIPIČNA HIPERPLAZIJA: dobroćudno stanje (nekancerozno) u kom ćelije izgledaju abnormalno pod mikroskopom i broj ćelija je povećan.

ANDROGEN: muški polni hormon. Može biti korišćen u lečenju raka dojke koji se ponovo javlja (recidiv). Njegov efekat se zaniva na tome, što on neutralizuje efekat estrogena i time usporava rast tumora.

ANESTEZIJA: gubitak osećaja usled upotrebe lekova ili gasova. *Opšta anestezija* dovodi do gubitka svesti („uspavljuje”). Primenom *lokalne anestezije* utrne samo određeni deo tela.

ANTIBIOTIK: lek koji se primenjuje da uništi organizme koji prozrokuju određene bolesti. Antibiotici mogu biti proizvedeni pomoću živih organizama ili u laboratoriji. Pošto neki vidovi lečenja raka mogu smanjiti sposobnost organizma da se brani od infekcija, ponekad se antibiotici koriste u lečenju ili prevenciji takvih infekcija.

ANTIEMETIK: lek koji sprečava ili ublažava mučninu ili povraćanje, česte neželjene efekte hemioterapije.

ANTIESTROGEN: supstanca (napr. lek tamoksifen) koja blokira efekat estrogena na tumor. Antiestrogeni se koriste u lečenju raka dojke koji su estrogen zavisni.

ANTIGEN: supstanca koja podstiče imuni sistem organizma da reaguje. Ova reakcija često uključuje proizvodnju antitela. Napr. reakcijom imunog sistema na antigene koji su delovi bakterija ili virusa organizam se suprotstavlja infekcijama. Ćelije raka sadrže određene antigene koji se mogu iskazati laboratorijskim testovima i to je veoma važno prilikom postavljanja dijagnoze i praćenja reakcije organizma na lekove. Drugi antigeni u ćelijama raka imaju važnu ulogu u reakciji imunog sistema, što može da poveća otpornost organizma prema raku.

ANTIMETABOLITI: supstance koje utiču na hemijske procese u organizmu, kao što su napr. proizvodnja proteina, DNK i drugih hemikalija potrebnih za rast i deobu ćelija. U lečenju raka antimetabolit lekovi ometaju proizvodnju DNK, što pak dovodi do sprečavanja deobe ćelija i rasta tumora. (Vidi: DNK)

ANTI KONVULZIVI: lekovi koji dovode do otklanjanja grčeva mišića.

ANTITELO: protein, proizvod ćelija našeg imunog sistema, koji se doprema u krvotok. Antitela štite organizam od stranih tela, kao napr. od bakterija. Ovi agensi (kao napr. bakterije) sadrže materije koje se zovu antigeni. Svako antitelo deluje protiv određene vrste antigena. (Vidi: antigen)

ANUS: čmar

AREOLA: tamna površina oko bradavice.

ASCIT: slobodna tečnost u trbušnoj duplji koja se stvara kod izvesnih tumora u njoj, ali i kod drugih (neonkoloških) bolesti i stanja.

ASPIRACIJA: izvlačenje tečnosti, najčešće tankom iglom.

ASPIRACIONA BIOPSIJA IGLOM: vrsta biopsije pomoću igle. Uzimanje tečnosti iz ciste ili ćelija iz tumora. U ovom procesu igla se koristi da se dođe do ciste ili tumora i isisavanjem (aspiracijom) se dolazi do uzorka sadržaja ciste ili tumora radi ispitivanja pod mikroskopom. Ako je igla tanka proces se zove punkcija tankom iglom (FNA). (Vidi: biopsija)

ATIPIČAN: neuobičajen, nenormalan. Često se koristi za opis kanceroznih ili prekanceroznih ćelija. (Vidi: hiperplazija)

AUGMENTACIJA DOJKE: hirurški zahvat koji ima za cilj da se povećaju dojke. (Vidi: implantati za dojku, mamoplasti)

B

BENIGNO: dobroćudno, nije rak, nije maligno. Glavni tipovi benignih tumora i stanja u dojci su fibroadenomi i fibrocistične promene. (Vidi: fibroadenom, fibrocistične promene)

BILATERALAN: sa obe strane tela. Napr. bilateralni rak dojke znači, da se rak pojavio u obe dojke, istovremeno ili u različito vreme.

BIOFIDBEK: metoda čijom primenom čovek nauči da voljno kontroliše određene funkcije tela, kao napr. otkucaje srca, krvni pritisak i tenziju mišića, pomoću specijalnog aparata. Metoda je pogodna za kontrolu bola.

BIOLOŠKA TERAPIJA: terapija za stimulaciju ili uspostavljanje sposobnosti imunog sistema da se bori protiv infekcija ili drugih bolesti. Koristi se i za smanjenje neželjenih efekata prilikom lečenja raka. Zove se i imunoterapija, bioterapija ili modifikator biloške reakcije.

BIOMARKER: supstanca koja se nekada nalazi u krvi i u drugim tečnostima u telu ili tkivima. Visoki nivo biomarkera može da znači, da se negde u telu nalazi neka vrsta raka. Primeri biomarkera: CA 125 (rak jajnika), CA 15-3 (rak dojke), CEA (rak jajnika, pluća, dojke, pankreasa, probavnog trakta), PSA (rak prostate). Zove se i tumor marker.

BIOPSIJA: uzimanje uzorka tkiva radi ispitivanja na prisustvo ćelije raka. Ima nekoliko vrsta biopsije. U nekima se koristi veoma tanka igla za izvlačenje tečnosti i ćelija iz tumora. Za „core” biopsiju koristi se deblja igla za izvlačenje više tkiva. (Vidi: aspiracija)

BIOPSIJA SENTINELNIH NODUSA: novi postupak koji će možda zameniti standardnu disekciju (hirurško otklanjanje) limfnih čvorova pazuha prilikom operacije raka dojke. Izvesno vreme pre operacije na mesto gde se nalazi tumor ubrizgava se plava boja i radioaktivna supstanca. Zatim se izvadi limfni čvor koji prvi primi boju (sentinelni čvor) i vrši se njegova analiza. Ako taj sentinelni limfni čvor ne sadrži ćelije raka, ostali limfni čvorovi se ne otklanjaju.

BISFOSFONATI: grupa lekova koji se rutinski koriste u lečenju osteoporoze, stanja propadanja koštanih tkiva. Neki bisfosfonati se takođe

koriste u lečenju osoba kod kojih se rak proširio na kosti. Ovi lekovi mogu da smanje bolove u kostima, da uspore oštećenje na kostima nastalog usled raka, kao i u lečenju hiperkalcemije (povećanog nivoa kalcijuma u krvi).

BRACHY-TERAPIJA (unutrašnje zračenje): vrsta zračne terapije koja se primenjuje ubacivanjem izvora zračenja u telo uz pomoć posebnih aparatura.

BRCA 1: gen na hromozomu 17 čija je normalna funkcija suzbijanje rasta ćelija. Kada osoba nasledi izmenjenu verziju ovog gena, ili kad se on kasnije ošteti (mutira), povećava se rizik za obolevanje od raka dojke, jajnika i prostate. Kod žene sa BRCA 1 mutacijom rizik od nastanka raka dojke u toku života je oko 50%, dok je isti rizik za ostalu populaciju oko 12%. Žena sa ovakvim mutiranim genom ima 50% više šansi da taj gen prenese na svoju decu. U razvijenim zemljama se radi genetsko testiranje, ali se ono preporučuje ženama za koje se tačno zna da pripadaju visoko rizičnoj grupi, pošto je više ženskih članova porodice obolelo od raka dojke ili jajnika u ranoj životnoj dobi (pre menopauze). To genetsko testiranje može biti praćeno genetskim savetovanjem.

BRCA 2: gen na hromozomu 13 čija je normalna funkcija suzbijanje rasta ćelija. Ako osoba nasledi izmenjenu verziju ovog gena, nosilac takvog (mutiranog) gena snosi mnogo veći rizik za obolevanje od raka dojke, jajnika i prostate nego ostala populacija. Žena nosilac mutiranog BRCA 2 gena ima oko 50 – 60 % šanse da u svom životnom veku oboli od raka dojke. Smatra se, da su BRCA 1 i BRCA 2 geni odgovorni za nastanak raka dojke u 80 % slučajeva kod žena koje imaju izrazitu porodičnu istoriju sa rakom dojke. Smatra se, da je BRCA 2 gen odgovoran i za nastanak raka dojke kod muškaraca. U razvijenim zemljama se radi genetsko testiranje na BRCA 2 gen, međutim, ono se preporučuje samo ženama sa izrazitom porodičnom istorijom u pogledu raka dojke i jajnika. Preporučuje se, da ovakvo testiranje bude praćeno genetskim savetovanjem.

BRONHOSKOPIJA: Ispitivanje kojim se uz pomoć posebne aparature ulazi u veće bronhe i uočavaju promene u njima, a takođe i uzimaju uzorci ćelija (biopsija). Obično se koristi tanka, fleksibilna cev, tz. bronhoskop. Ukoliko se koristi rigidni (kruti) bronhoskop, test se radi pod opštom anestezijom.

C

CA-125 TEST: analiza krvi kojom se meri nivo CA-125, substance koja se nekada nalazi u krvi i u nekim drugim tečnostima u telu ili tkivima. Njen povišen nivo može da ukazuje na rak jajnika.

CEA: karcinoembrioni antigen. Substanca koja se ponekad nalazi u povećanim količinama u krvi ljudi obolelih od raka, posebno raka jajnika, pluća, dojke, pankreasa i probavnog trakta.

CERVIKALNI: sve što je povezano sa vratom ili „vratom” bilo kog organa. Cervikalni limfni čvorovi se nalaze u vratu, cervikalni rak se odnosi na grlić materice, koji je donji, uzani deo („vrat”) materice.

CERVIKS: donji, uzani deo materice koji formira kanal između materice (uterus) i vagine.

CISTA: čvor ispunjen tečnošću i najčešće je dobroćudan. Tečnost iz ciste može da se izvlači radi analize (aspiracija).

CISTITIS: upala mokraćne bešike.

CISTOSKOPIJA: pregled mokraćne bešike uz pomoć aparata koji se uvodi kroz završni mokraćni kanal, pa se sagledava unutrašnjost bešike, i po potrebi uzimaju isečci tkiva.

CITOLOGIJA: grana nauke koja se bavi strukturom i funkcijom ćelija. Odnosi se i na testove za dijagnostikovanje raka i drugih bolesti pregledom ćelija pod mikroskopom.

CITOTOKSIČAN: toksičan za ćelije; ono što uništava ćelije.

CT (kompjuterizovana tomografija): pregled koji podrazumeva da se pravi niz rendgenskih snimaka određenog dela tela iz različitih uglova. Kompjuter kombinuje ove snimke da bi pružio sliku preseka unutrašnjih organa. Procedura je bezbolna, sem za ubod igle, ukoliko je potrebno ubrizgavanje kontrastne boje i može se obavljati ambulantno. Spominje se i kao KET skener.

Ć

ĆELIJA: osnovna jedinica od kojih se sva živa bića sastoje. Ćelija svojom deobom (deljenjem) formira novu ćeliju (mitoza). Prilikom pojave raka gubi se kontrola nad formiranjem novih ćelija i odumiranjem starih.

D

DEPRESIJA: složen psihološki fenomen, koji se manifestuje povlačenjem u sebe, potištenošću, gubitkom interesovanja za uživanje i većinu aktivnosti, promenom u navikama ishrane i spavanja, nervozom ili tromošću, zamorom, osećajem bezvrednosti i bezrazložne krivice, slabom koncentracijom i neprekidnim razmišljanjem o smrti i samoubistvu.

DETEKCIJA: u medicini je to otkrivanje bolesti. *Rano otkrivanje* znači da je bolest pronađena u ranoj fazi, pre nego što je uzela maha ili se proširila po telu. Mnoge vrste raka se razviju do odmaklih stadijuma bez vidnih i osetnih simptoma. U slučaju raka dojke šanse za rano otkrivanje se povećavaju ukoliko se žena redovno podvrgava mamografiji ili kliničkom ispitivanju, redovno obavlja samopregled dojki i, ukoliko otkrije neki čvor ili neku abnormalnost u dojci, obrati se lekru bez odlaganja. Mamografija je osnovni način otkrivanja raka dojke u ranom stadijumu. Mamogram

pokazuje tumor dojke u fazi razvitka kada ga žena još ne može osetiti samopregledom, niti ga lekar može otkriti pregledom prstima.

DIGESTIVNI SISTEM / TRAKT: organi kojima se uzima hrana i koji ih pretvaraju u oblike koje telo može da iskoristi da bi funkcionisalo. Otpaci koje telo ne može da iskoristi napuštaju telo izbacivanjem kroz čmar. Digestivni sistem obuhvata: pljuvačne žlezde, usta, jednjak, želudac, jetru, pankreas, žučnu kesicu, tanko i debelo crevo, rektum i čmar.

DIGITALNI REKTALNI PREGLED: pregled unutrašnjosti završnog dela debelog creva koji izvodi lekar prstom. Na taj način se lako otkrivaju tumori ove regije.

DIJAFRAGMA: prečaga koja razdvaja grudnu od trbušne duplje.

DIJAGNOZA: identifikacija bolesti prema znacima ili simptomima, kao i korišćenjem imidžing procedura ili na osnovu laboratorijskih nalaza. Što je rak ranije dijagnostikovano, to su veće šanse za preživljavanje i izlečenje.

DIJAREJA: proliv.

DISEKCIJA: hirurški zahvat koji podrazumeva otklanjanje/vađenje određenih tkiva ili organa iz njihovog okruženja: krvnih sudova, živaca i sl. Najčešće se odnosi na disekciju limfnih čvorova.

DISEKCIJA AKSILE: uklanjanje limfnih čvorova iz pazušne jame radi ispitivanja njihove zahvaćenosti rakom.

DISFORIJA: neraspoloženje, depresija, loš osećaj (suprotno od euforije).

DISPLAZIJA: degenerativne promene u tkivima koje mogu biti uvod u nastajanje zloćudnih tumora.

DISTRES: neprijatno emocionalno, psihološko, društveno i duhovno osećanje.

DIURETIK: lek koji otklanja nagomilanu tečnost iz tkiva povećanjem izlučivanja urina.

DNK (dezoksiribonukleinska kiselina): DNK sadrži genetske informacije o rastu, deobi i funkcionisanju ćelija i prenosi ih sa generacije na generaciju.

DREN: gumene, plastične ili silikonske cevčice koje se upotrebljavaju u hirurškom lečenju da bi se strani sadržaj eliminisao iz tela (postupak: dreniranje, drenaža).

DUKT: prazan kanal za odvod sekreta. U dojci je to kanal kroz koji prolazi mleko od lobula (žlezda koje proizvode mleko) do bradavice.

DUKTALNI KARCINOM IN SITU (DCIS): ćelije raka koje su nastale u kanalima za protok mleka (dukt), a da te ćelije nisu probile zidove kanala, te se nisu proširile u okolna tkiva. Ovo je vrsta raka koja se u visokom procentu može izlečiti, a leči se operacijom, ili kombinacijom operacije i zračne terapije. Naziva se i intraduktalni karcinom.

DUKT EKTAZIJA: proširenje mlečnih kanala u dojci, čiji je uzrok često upala dojke (mastitis). Dukt ektazija je dobroćudno stanje u dojci

(nije rak). Simptomi ovakvog stanja su iscedak iz bradavice, otok, uvlačenje bradavice ili čvor koji može da se opipa.

DUODENUM: dvanaestopalačno crevo (ono koje nastavlja želudac).

E

EDEM: nagomilavanje tečnosti u tkivima koje prouzrokuje oticanje. Edem ruke može da je javi nakon radikalne mastektomije, disekcije limfnih čvorova pazuha ili zračne terapije. (Vidi: limfedem)

EEG (elektroencefalogram): snimanje električnih impulsa mozga posebnim aparatom.

EHOSONOGRAFIJA (ultrazvuk): snimanje tkiva organa uz pomoć ultrazvučnih talasa.

EMFIZEM: emfizem pluća je poremećaj koji pogađa alveole (sićušne kesice za vazduh) u plućima. Transfer kiseonika i ugljendioksida u plućima se dešava u zidovima alveola. U slučaju emfizema alveole se abnormalno naduvaju, oštećujući tako sopstvene zidove i otežavajući disanje. Pušači i ljudi sa hroničnim bronhitisom imaju povećan rizik od emfizema.

EMBOLIZACIJA: zapašenje krvnog ili drugog suda (napr. limfnog) u telu ugruškom krvi, vazduhom ili drugim gasom, masnim kapljicama ili delovima tkiva.

EMPATIJA: identifikacija sa drugim, uživljavanje u tuđe emocionalno stanje, obično neugodno (bolest, nesreća i sl.).

ENDOKRINA TERAPIJA: manipulacija hormonima radi lečenja nekog stanja ili bolesti. Terapija kojom se dodaju, blokiraju ili uklanjaju hormoni. Kod nekih stanja, kao na primer dijabetes (šećerna bolest) ili menopauza, hormoni se dodaju da bi se normalizovao njihov nizak nivo. Radi zaustavljanja ili usporavanja rasta nekih malignih tumora (napr. prostate ili dojke) mogu se dati sintetički hormoni ili neki drugi lekovi da bi se blokirali prirodni hormoni tela. Ponekad je potrebna operacija za uklanjanje žlezda koji proizvode hormone. (Vidi: hormonalna terapija)

ENDOKRINE ŽLEZDE: žlezde sa unutrašnjim lučenjem koje ispuštaju hormone u krvotok. Napr. jajnici su takve žlezde.

ENDOKRINI RAK: rak koji se javlja u endokrinim tkivima, tj. u tkivima tela koja proizvode hormone.

EPIDEMIOLOGIJA: nauka koja izučava učestalost pojave bolesti među populacijom pomoću skupljanja i analiziranja statističkih podataka. U pogledu raka epidemiolozi ispituju broj ljudi obolelih od raka, koliko njih od kog tipa raka i koji su bitni faktori rizika (kao napr. životna sredina, rizici na poslu, porodična istorija i lične navike poput pušenja ili ishrane) koji utiču na pojavu i razvoj raka.

ERITROCITI: crvena krvna zrnca.

ESTROGEN: ženski polni hormon koji proizvode jajnici, a u manjoj količini nadbubrežna žlezda. Kod žena nivo estrogena se održava u ravnoteži prirodnim funkcionisanjem tela, regulišući razvoj sekundarnih polnih karakteristika, uključujući i dojkju, regulišući mesečni menstrualni ciklus i pripremajući telo za oplodnju i reprodukciju. U slučaju raka dojke estrogen može da podstakne rast ćelija raka. (Vidi: analiza receptora na estrogen, hormonalna supstytuciona terapija)

ETIOLOGIJA: uzročnik neke bolesti. U slučaju raka verovatno ima više uzročnika, mada istraživanja ukazuju na to da, pored genetike, i način života ima veliki uticaj na nastanak raka.

F

FAKTORI RIZIKA: bilo šta, što povećava šanse čoveka da oboli od neke bolesti, kao napr. od raka. Poznati faktori rizika za rak dojke uključuju: porodičnu istoriju bolesti (posebno ako je obolela osoba majka ili sestra), početak menstruacije u vrlo ranoj životnoj dobi (rana menarha), prestanak menstruacije u kasnoj životnoj dobi (kasna menopauza) i gojaznost.

FENTANIL: lek protiv bolova iz grupe narkotika koji se koristi u obliku injekcija ili flastera.

FIBROADENOM: vrsta dobroćudnog tumora dojke koji se sastoji od ožiljnog i žlezdanog tkiva. Prilikom kliničkog pregleda prstima ili samopregleda oseća se kao čvrst, okrugli, glatki čvor. Najčešće se javlja kod mladih žena.

FIBROCISTIČNE PROMENE: naziv za opis određenih dobroćudnih promena u dojci. Simptomi takvog stanja su oticanje dojke i/ili bol. Lekar će takođe tražiti čvoriće, otvrdlinu ili iscedak iz bradavica. Pošto simptomi mogu biti slični onima kod raka dojke, dijagnoza se često postavlja pomoću mamografije ili biopsijom tkiva dojke.

FIBROZA: formiranje ožiljnog tkiva. Može da se pojavi bilo gde u telu.

FILODES TUMOR: brzorastući tumor u dojci koji može imati dobroćudni i zloćudni oblik.

FORMIRANJE KAPSULA: formiranje ožiljnog tkiva napr. oko implantata u dojci (ili nekog drugog implantata), način na koji telo reaguje na strano telo.

FISTULA: kanal koji povezuje kožu sa nekim unutrašnjim organom (najčešće šupljim: jednjak, bronh, želudac, tanko i debelo crevo, žučna kesa i žučni kanali, mokraćni sistem), ili pak sa šupljinom koja je ispunjena gnojem (absces). Kao posledica toga na koži se formira otvor kroz koji se prazni sadržaj organa sa kojim je fistula povezana, ili eventualno gnoj.

FRAKCIJA S-FAZE: procenat ćelije u fazi udvajanja svog DNK. Udvajanje DNK obično označava da je ćelija spremna za deobu, kojom će nastati dve nove ćelije. Ako je frakcija (razlomak) S-faze niska, to je znak

da je tumor spororastući, ali ako je broj, indikator S-faze, visok znači da se ćelije dele brzo i samim tim i tumor brzo raste.

FRAKTURA: prelom kosti.

G

GALAKTOCELA: začepljeni mlečni kanal, cista na dojci sa mlekom. Može da se pojavi u dojci za vreme dojenja.

GASTREKTOMIJA: operacija kojom se odstranjuje želudac u celini.

GEN: segment DNK koji sadrži informacije o nasleđivanju karakteristika, kao napr. boja kose, boja očiju, visina, ali i prijemčivost prema određenim bolestima. Žene koje imaju BRCA 1 ili BRCA 2 mutacije gena (defekt) imaju naslednu (genetsku) tendenciju za obolevanje od raka.

GENETSKO SAVETOVANJE: razgovor osoba sa povećanim rizikom od nastanka raka sa zdravstvenim radnikom koji je prošao specijalnu obuku da bi pomogao ljudima u genetskom ispitivanju, u prilagođavanju rezultatima tih testova i u utvrđivanju koji skrining ili mere prevencije su najpogodniji za njih.

GENETSKO TESTIRANJE: test koji se obavlja (za sada u razvijenim zemljama) radi dobijanja informacija da li osoba ima neke izmenjene gene za koje se zna da povećavaju rizik od raka. Takvo testiranje se ne preporučuje svakome, ali se preporučuje onima koji imaju specifičnu porodičnu istoriju. Testiranje treba povezati sa genetskim savetovanjem.

GLIOMA: čest moždani tumor (oko 50%) koji nastaje od ovojnica nerava i može biti više ili manje zloćudan.

GRADUS (stepen): stepen raka označava koliko on izgleda abnormalno pod mikroskopom. Za rak dojke postoji nekoliko sistema gradacije, ali po svima njima rak sa najvišim stepenom abnormalnosti se svrstava u gradus 3, a sa najnižim stepenom abnormalnosti u gradus 1. Oni sa srednjim karakteristikama se svrstavaju u gradus 2. Stepem ili gradus određuje patolog koji ispituje uzorak uzet biopsijom. Gradacija je bitna, jer se rak sa višim stepenom obično raste i širi se brže i ima lošiju prognozu. Stepem nukleusa raka se određuje prema karakteristikama koje pokazuje središnji deo njegove ćelije, nukleus. Histološka gradacija se bazira na karakteristikama pojedinačnih ćelija, kao i na međusobnom rasporedu ćelija.

H

HEMANGIOBLASTOM: zloćudni tumor koji nastaje iz ćelija koje grade krvne kapilare i krvne sudove.

HEMATOLOG: lekar specijalista za bolesti krvi i tkiva za formiranje krvi.

HEMATOGENO: nešto što se odnosi na krvni put. Najčešće se misli na širenje ćelija ili materija po organizmu putem krvi.

HEMATOM: nakupljanje krvi izvan krvnog suda prouzrokovan isticanjem krvi ili povredom. Hematomi koji se javljaju u dojci kao posledica povrede ili operacije se pipaju kao čvor. Kao i u slučaju drugih čvorova u dojci, potrebno ih je ispitati, da li su zaista hematomi, a ne nešto ozbiljnije.

HEMIOPREVENCIJA: prevencija, sprečavanje nastajanja bolesti korišćenjem lekova, hemikalija, vitamina ili minerala. Ova metoda još nije dovoljno ispitana da bi bila u širokoj upotrebi, ali je ona svakako obećavajuća. Studije su pokazale da lek Tamoksifen može u nekim visokorizičnim situacijama sprečiti nastajanje raka dojke. Međutim, lek može da ima ozbiljne neželjene efekte.

HEMIOTERAPIJA (citostatska terapija): lečenje lekovima (citostaticima) koji razaraju ćelije raka. Ona se često koristi uz operaciju i zračnu terapiju za lečenje raka koji se proširio po telu, pojavio se ponovo (recidivirao) ili kad je velika verovatnoća da će se povratiti.

HEPATITIS: upala jetrenog tkiva. Simptomi koji se javljaju su: uvećanje jetre, povišena telesna temperatura, groznica, mučnina, povraćanje, bol u trbuhu, žutica, tamna mokraća.

HEPATITIS B: virusno oboljenje jetre koje se prenosi ulaskom uzročnika kroz povredu na koži ili sluzokoži (najčešće ubodom igle za injekcije). Zараžavanje je moguće i neadekvatno kontrolisanom transfuzijom, korišćenjem nesterilnih igala i sistema za infuziju, kao i seksualnim kontaktom.

HEPATITIS C: oboljenje slično Hepatitisu B, koje se prenosi na isti način. Dokazuje se vrlo teško, laboratorijski. Smatra se za jedan od uzročnika nastajanja raka jetre.

HER 2/ neu ONKOGEN: protein koji je prisutan u vrlo malim količinama na spoljnoj površini normalne ćelije dojke. Oko 25-30 % raka dojke ima suviše ovoga onkogen. HER stimulira rast ćelija i rak dojke koji proizvodi suviše ovog proteina je često agresivniji. Monoklonsko antitelo koji se prilepi za HER 2 onkogen usporava rast ćelija raka dojke i može da potpomogne imuni sistem da se uspešnije bori sa rakom.

HERCEPTIN: ovaj lek za monoklonska antitela se prilepi za HER/2neu, koji je prisutan u malim količinama na površini normalnih ćelija dojke i u većini raka dojke. Herceptin može da spreči HER 2/neu protein da stimulira rast ćelija raka dojke, a može i da pomogne imunom sistemu da se uspešnije bori protiv raka. Upotrebljava se sam ili u kombinaciji sa drugim citostaticima i može da dovede do smanjenja nekih tumora, produžavajući tako život žene koja boluje od takvih tipova raka.

HIPERPLAZIJA: abnormalno povećanje broja ćelija na određenom području, kao što je napr. unutrašnji zid mlečnih kanala u dojci ili mlečnih žlezda. Sama za sebe hiperplazija nije rak, ali kada je bujanje vidno i/ili

su ćelije atipične (nemaju izgled kao normalne ćelije) rizik od nastanka raka je veći.

HISTEREKTOMIJA: operacija kojom se uklanja materica pomoću reza na trbuhu ili kroz vaginu. Istovremeno mogu da se uklone i jajnici (ooforektomija).

HONDROSARKOM: zloćudni tumor koštanog sistema, koji nastaje iz hrskavice.

HORMON: hemijska materija koju izlučuju endokrine žlezde, kao što su tiroidna (štitasta) žlezda, nadbubrežna žlezda i jajnici. Hormoni putuju kroz krvotok i pokreću razne telesne funkcije. Napr. prolaktin, koji se proizvodi u hipofizi, uspostavlja i održava proizvodnju mleka u dojci nakon porođaja.

HORMONALNA TERAPIJA: lečenje hormonima, lekovima koji utiču na proizvodnju hormona ili hormonalne aktivnosti, ili hirurško otklanjanje žlezda koje proizvode hormone, radi uništavanja ćelija raka ili usporavanja njihovog rasta. Najčešća hormonalna terapija u slučaju raka dojke je lek Tamoksifen.

HORMONSKA SUBSTITUCIONA TERAPIJA: primena estrogena i progesterona iz izvora izvan tela, nakon što je telo prestalo da ih proizvodi, kao posledica prirodne ili izazvane menopauze. Ovakva hormonska terapija se često daje da bi se ublažili simptomi menopauze i pokazalo se, da pruža zaštitu protiv srčanih oboljenja i proređivanja kostiju (osteoporoza) kod žena posle menopauze. Pošto estrogen podstiče razvoj nekih tipova raka dojke, naučnici istražuju da li i hormonska terapija povećava rizik od nastanka raka dojke.

HUMANI PAPILOMA VIRUS: virus koji izaziva abnormalno umnožavanje ćelija grlića materice koje može dovesti do pojave raka. Prenosi se seksualnim kontaktom. Njegovo postojanje u organizmu ne znači i da će se rak obavezno razviti.

ILEOSTOMIJA: izvođenje tankog creva u vidu otvora na prednjem trbušnom zidu.

IMIDŽING TESTOVI: dijagnostičke metode koje podrazumevaju snimanje određenih delova tela, metode koje se koriste da bi se napravila slika unutrašnjih struktura tela. Neke imidžing metode za otkrivanje raka su: rendgen (rendgenski snimak dojke se naziva mamogram), CT skener, imidžing magnetnom rezonancom (MRI) i ultrazvuk.

IMPLANTAT: umetak koji se koristi da bi se ponovo uspostavio oblik nekog organa nakon operacije, kao što je napr. umetak za rekonstrukciju dojke.

IMPLANTATI ZA REKONSTRUKCIJU DOJKE: kesice od silikona koje se koriste za povećanje dojki ili za rekonstrukciju dojke nakon mastektomije. Kesice mogu biti punjene silikonskim gelom (sintetički materijal) ili sterilnom slanom vodom. S obzirom na moguće, doduše nedovoljno dokazane, neželjene efekte silikona, implantati se ugrađuju samo na zahtev i uz pristanak žene.

IMUNI SISTEM: kompleks sistema kojim se telo brani od infekcije mikrobima (kao što su bakterije ili virusi) i pomoću čega telo odbacuje presađena tkiva ili organe. Imuni sistem tela može da se bori protiv raka. (Vidi: limfni sistem)

IMUNOCITOHEMIJA / IMUNOHISTOHEMIJA: metoda laboratorijske analize radi otkrivanja specifičnih hemijskih antigena u uzorcima ćelija ili tkiva pomoću antitela, pod mikroskopom. Ova metoda može da se koristi za otkrivanje i klasifikaciju ćelija raka. Ona je takođe jedna od metoda za analizu receptora na estrogen i progesteron.

IMUNOLOGIJA: proučavanje kako telo odoleva infekcijama i nekim drugim bolestima. Tako stečeno znanje je važno u lečenju raka, koje se bazira na principima imunologije.

IMUNOSUPRESIJA: stanje u kome je smanjena sposobnost imunog sistema tela da reaguje. Ovo stanje može da bude urođeno, ali može biti prouzrokovano nekim infekcijama (kao napr. HIV virus), terapijama za lečenje raka (kao napr. kod upotrebe citotoksina, lekova koji uništavaju ćelije raka), zračnom terapijom ili transplantacijom koštane srži.

IMUNOTERAPIJA: tretman, lečenje koje podstiče imuni sistem tela da reaguje na bolesti, kao što je na primer rak.

INCIDENCA: termin koji se koristi da označi broj novih pacijenata obolelih od određene bolesti. Računa se na 100 000 ljudi.

INFLAMATORNI KARCINOM: vrsta karcinoma sa upalom, koji se proširio na limfne sudove u koži dojke. Koža zahvaćene dojke je crvena, toplija i može da ogrubi, da izgleda kao narandžina kora. Oko 1% invazivnog raka dojke je inflamatorni karcinom.

INFRAKLAVIKULARNE ŽLEZDE: limfni čvorovi koji se nalaze ispod ključne kosti.

INKONTINENCIJA URINA: nemogućnost zadržavanja i kontrolisanog pražnjenja mokraće.

IN SITU: na mestu, zadržava se na jednom mestu. Vrlo rani stadijum raka.

INTERFERON: protein koji proizvode ćelije. Interferon pomaže u regulaciji imunog sistema tela, pajačavajući njegove aktivnost kada se pojavi neka pretnja, kao što su virusi. Naučnici su došli do zaključka, da interferon pomaže u borbi protiv raka, pa se on i koristi u imunoterapiji u lečenju nekih vrsta raka.

INTERFERON ALFA: materija koju organizam normalno proizvodi u stanjima kada je napadnut imuni sistem, a koja se koristi u terapiji kod raka bubrega, kao vid biološkog lečenja

INTERLEUKIN - 2: materija koja se daje da bi se povećala odbrambena reakcija organizma. Podstiče bela krvna zrnca u borbi sa infekcijom ili ćelijama raka. Predstavlja vid biološkog lečenja raka bubrega.

INTRADUKTALNI PAPILOMI: male dobroćudne izrasline u kanalima dojke koje podsećaju na polip i mogu prouzrokovati krvavi iscedak iz bradavice. Najčešće se nalaze kod žena između 45-50 godina starosti. Ako žena ima veći broj papiloma, rizik od nastanka raka dojke raste.

INTRAVENOZNI (IV): metoda davanja tečnosti i lekova pomoću igle ubodene u venu.

INTRAVENSKA UROGRAFIJA: rendgensko simanje sistema za mokrenje (bubrezi, mokraćni kanali, bešika) uz pomoć kontrasta koji se daje venskim putem.

INSUFICIJENCIJA: ispadanje iz funkcije određenog organa ili organskih sistema.

INVAZIVNI DUKTALNI KARCINOM: rak koji nastaje u mlečnim kanalima (duktusima) dojke, pa, probijajući zid mlečnih kanala, širi se u masno tkivo dojke. Na ovom stepenu vrlo je verovatno da će se rak proširiti po dojci, kao i na druge delove tela (metastazirati) preko krvotoka i limfnog sistema. Invazivni duktalni karcinom je najčešći tip raka dojke i čini oko 80 % maligniteta dojke. Poznat je i kao rak dojke sa infiltracijom.

INVAZIVNI LOBULARNI KARCINOM: rak koji nastaje u mlečnim žlezdama (lobulama) dojke i, probijajući zid lobula, zahvata okolna masna tkiva. Od mesta nastanka može se proširiti po celoj dojci. Ovaj tip raka dojke čini oko 15 % svih invazivnih karcinoma dojke. Teško se otkriva fizičkim pregledom, pa čak i mamografijom. Naziva se i lobularni karcinom sa infiltracijom.

INVAZIVNI RAK: rak koji se iz ćelija u kojima je nastao proširio na okolna tkiva. Napr. invazivni rak dojke se razvija u mlečnim žlezdama (lobulama) ili u mlečnim kanalima (duktusima), ali se proširi na okolna masna tkiva u dojci. Neki tipovi invazivnog raka se prošire na udaljenije delove tela (metastaza), a neki ne. Zove se i rak sa infiltracijom.

IRIGOGRAFIJA: rendgensko snimanje debelog creva uz pomoć kontrasta (barijum), koji se daje klizmom.

ISCEDAK IZ BRADAVICE: bilo koja tečnost iz bradavice. Može da bude providna, mlečna, žućkasta, krvava, tamna, siva ili zelena.

J

JAJNIK: reproduktivni organ u ženskoj karlici. Normalno žena ima dva jajnika. Oni sadrže jajašce (ova) koje kad se oplodi spermom, nastaje trudnoća. Jajnici su primarni izvori estrogena.

K

KALCIFIKACIJA: naslage kalcijuma u dojci (obično sitne) koje se javljaju pojedinačno ili u grupama i vidljive su na mamografskom snimku. Nazivaju se i mikrokalcifikacija. One označavaju promenu u dojci koju je potrebno dodatno ispitati mamografijom ili biopsijom. Uzročnici kalcifikacije mogu biti dobroćudna stanja u dojci, ali i rak.

KARCINOGEN: substance koje izazivaju rak ili potpomažu razvijanju raka. Napr. duvan sadrži veliki broj karcinogena, za koje je dokazano da izazivaju rak pluća.

KARCINOGENEZA: proces tokom kojeg se normalne ćelije transformišu u ćelije raka.

KARCINOID: spororastući tumor koji se obično nalazi u gastrointestinalnom sistemu (najčešće u crevuljku), a ređe u plućima ili na drugim mestima. Karcinoidni tumori mogu da se prošire na jetru ili na druga mesta u telu, i mogu da luče substance kao što su serotonin i prostaglandini, prouzrokujući karcinoidni sindrom.

KARCINOM: zloćudni tumor koji nastaje u žlezdanim ćelijama nekog organa, u koži ili tkivima koja oblažu ili pokrivaju unutrašnje organe. Oko 80% zloćudnih tumora su karcinomi i rak dojke je skoro u potpunosti karcinom.

KARCINOM IN SITU: rani stadijum raka gde se tumor zadržao u ćelijama organa u kom je nastao. Rak koji nije napao druge delove tog organa i nije se proširio ni u okolna tkiva, ni po telu. Za većinu takvih karcinoma postoji velika verovatnoća za izlečenje.

KATETER: specijalna gumena cevčica koja se uvlači kroz završni mokraćni kanal.

KAUTERIZACIJA (dijatermija): u ginekologiji je to metoda lečenja premalighnih promena na grliću materice spaljivanjem.

KLINIČKI PREGLED DOJKI: pregled dojki koji vrši lekar bez upotrebe dodatne aparature da bi se pronašli čvorovi ili neke druge promene u dojci.

KLINIČKOTESTIRANJE LEKOVA: studije, istraživanja radi testiranja novih lekova, da bi se standardni, već upotrebljavani lekovi uporedili sa novim, možda boljim lekovima. Novi lekovi se prvo proučavaju u laboratoriji, i tek kad se utvrdi da bi lek mogao biti delotvoran, isprobava se na pacijentima - uz njihov pristanak. Ta proučavanja i testiranja se izvode u fazama. Svaka faza je predviđena za pronalaženje odgovora na određena pitanja. Najvažnija pitanja su: da li lek deluje? Da li ima bolji efekat nego trenutno upotrebljeni lekovi? Da li je korist veća od rizika? Kojim pacijentima može najviše da pomogne?

Tokom lečenja lekar može da predloži pacijentu da pristane na kliničko testiranje nekog leka. To ne znači, da se čovek tretira kao zamorče, jer se takav test predlaže pacijentu samo u slučaju kad se veruje da taj određeni lek može biti bolesniku od koristi, kad su se ostali pokazali neefikasnim.

KOLOIDNI KARCINOM (mucinozni karcinom): retka vrsta raka dojke sa infiltracijom, prouzrokovan ćelijama raka koje proizvode sluz. Uspešnost lečenja ovakvog raka je iznad prosečnog.

KOLON: debelo crevo (ono koje nastavlja tanko, a prelazi u završno debelo crevo-rektum)

KOLONOSKOPIJA: pregled debelog creva specijalnim savitljivim instrumentom kojim se sagleda njegova unutrašnjost i po potrebi uzimaju isecci tkiva za analizu pod mikroskopom.

KOLOR DOPLER PREGLED: ultrazvučni pregled krvnih sudova. Nekada se koristi i da se otkrije prokrvljenost određenih tumora, kako bi se olakšala odluka da li je isti zloćudan ili dobroćudan.

KOLOSTOMA (anus preter): hirurški izvedeni otvor debelog creva na prednjem trbušnom zidu kroz koji se prazni crevni sadržaj.

KOLPOSKOPIJA: ginekološki pregled posebnom aparaturom kojom se preciznije otkrivaju sumnjiva mesta na grliću materice.

KOMBINOVANA TERAPIJA: dve ili više vrsta lečenja koje se koriste naizmenično ili zajedno, radi postizanja boljeg efekta. Napr. operacija tumora je često praćena hemioterapijom, da bi se uništile ćelije raka koje su se možda proširile po telu.

KOMPLEMENTARNA TERAPIJA: terapije korišćene pored standardnih terapija. Neke od takvih terapija mogu da pomognu da se ublaže simptomi raka, da se ublaže neželjeni efekti standardne terapije u lečenju raka, ili da se poboljša opšte stanje bolesnika. Pre upotrebe bilo kakve komplementarne terapije preporučuje se konsultacija sa lekarom.

KOMPULZIJA: neurotično ponašanje koje se ispoljava u nezadrživoj potrebi da se ponavlja neka reč, kretnja ili gest.

KONFORMALNA RADIOTERAPIJA: zračna terapija koja, prateći oblik organa koji se zrači, ne dovodi do oštećenja okolnih zdravih tkiva.

KONIZACIJA: mala vaginalna operacija kojom se odstranjuje deo grlića materice, a sačuvani deo grlića se rekonstruiše.

KONSTIPACIJA: zatvor.

KONTRAKTURA: stezanje tkiva, najčešće ožiljnog tkiva (npr. oko implantata u dojci).

KRIOTERAPIJA: metoda lečenja premalignih promena na grliću materice zamrzavanjem.

KSERORADIOGRAFIJA /KSEROMAMOGRAFIJA: staromodni način mamografije koji je sliku dojke projektovao na papir, a ne na film. Danas se retko koristi.

KVADRANTEKTOMIJA: podrazumeva poštednu operaciju kojom se ne otklanja cela dojka, već samo manji njen deo. Doslovno kvadrantektomija podrazumeva otklanjanje četvrtine dojke, što se u suštini retko izvodi.

L

LAKTACIJA: proizvodnja mleka u dojci.

LAKSATIV: sredstvo koje se koristi za olakšavanje pražnjenja stolice.

LAMPEKTOMIJA: vrsta poštedne operacije dojke kojom se uklanja tumor iz dojke zajedno sa određenom količinom okolnih zdravih tkiva. (Vidi: poštedne operacije)

LAPAROSKOPIJA: operativna tehnika kojom se operacija u trbušnoj duplji izvodi specijalnom aparaturom i instrumentima, kroz otvore, a ne rezanjem trbušnog zida.

LATISSIMUS DORSI FLAP METODA: metoda rekonstrukcije dojke kojom se dugački ravni mišić sa leđa rotira i premešta na grudni koš.

LEZIJA: oštećenje.

LEUKOCITI (bela krvna zrnca): ima nekoliko vrsta ćelija krvi koje brane organizam od infekcija, leukociti su takve ćelije. Neke terapije u lečenju raka (posebno hemioterapija) smanjuju broj belih krvnih zrnaca i tako povećavaju mogućnost nastanka infekcija kod pacijenta.

LIMFA: providna tečnost koja protiče kroz limfne sudove i sadrži ćelije koje se zovu limfociti. Ove ćelije su važne u suprotstavljanju infekcijama i mogu imati ulogu i u borbi protiv raka.

LIMFEDEM: komplikacija koja ponekad nastane nakon lečenja raka dojke. Otok ruke je prouzrokovan viškom tečnosti koja se nakuplja nakon operativnog uklanjanja limfnih čvorova i limfnih sudova ili posle zračne terapije. Ovo stanje može da bude uporno, ali nije bolno.

LIMFNI ČVOROVI: čvorići, najčešće pasuljastog oblika, koji se nalaze duž putanja limfnih sudova. Otklanjaju otpadne materije iz ćelija i tečnosti iz limfe filtriranjem. Pomažu u borbi protiv infekcija i imaju ulogu i u borbi protiv raka. Zovu se i limfne žlezde.

LIMFNI SISTEM: tkiva i organi (uključujući limfne čvorove, slezinu, grudnu žlezdu timus i koštanu srž) koji proizvode i skladište limfocite (ćelije koje se suprotstavljaju infekcijama) i kanali kojima se limfna tečnost prenosi. Celokupni limfni sistem je važan deo samog imunog sistema tela. Invazivni karcinomi ponekad probijaju zid limfnih sudova (kanala) i prošire se (metastaziraju) na limfne čvorove.

LIMFOCITI: vrsta belih krvnih zrnaca koja pomažu telu da se bori protiv infekcija.

LIMFOGENE METASTAZE: metastaze koje nastaju širenjem ćelija tumora po telu putem limfnih sudova.

LIMFOM: rak limfnog sistema. Uloga limfnog sistema je da brani organizam od infekcije. Limfom zahvata vrstu belih krvnih zrnaca koji se nazivaju limfociti. Dva glavna tipa limfoma su Hodžkinova bolest i non-Hodžkinov limfom. Način lečenja ova dva tipa limfoma je potpuno različit.

LINEARNI AKCELERATOR: aparat koji se koristi u lečenju raka dojke zračnom terapijom. Deluje ispuštanjem gama zrakova i elektronskih zrakova.

LIPOM: dobroćudni tumor masnog tkiva.

LIPOSARKOM: zloćudni tumor masnog tkiva.

LOBULARNI KARCINOM IN SITU: tip raka dojke u vrlo ranom stadijumu koji nastaje u mlečnim žlezdama (lobulama) dojke, ali ne probija zid lobula. Naučnici smatraju, da ćelije lobularnog karcinoma in situ skoro nikad ne prerastaju u invazivni lobularni karcinom. Međutim, imajući ovu vrstu raka, povećava se rizik da u kasnijem ženinom životu nastane invazivni rak dojke u bilo kojoj dojci. Iz tog razloga neophodno je, da se žena sa lobularnim karcinomom podvrgava fizičkom pregledu tri puta godišnje, uz mamogram jednom godišnje.

LOKALIZACIJA TUMORA POMOĆU IGLE: postupak koji služi kao vodič za hiruršku biopsiju dojke kada je teško lokalizovati tumor, ili kada ima delova koji izgledaju sumnjivo na rendgenskom snimku, ali nema jasno opipljivog čvora. Tankla igla se ubode u dojkju. Pravi se rendgenski snimak koji se koristi da navede iglu na sumnjivo mesto. Hirurg tako prati putanju igle, da bi locirao abnormalno mesto koje treba da se odstrani.

LOKALIZACIJA TUMORA POMOĆU METALNE NITI (ŽICE): postupak koji se koristi u biopsiji dojke, kada je teško lokalizovati tumor ili kad neka regija izgleda sumnjivo na mamografskom snimku. Tanka, šuplja igla se ubaci u dojkju i prave se rendgenski snimci da bi navodili iglu do pravog mesta. Tanka, fina metalna nit se provuče kroz sredinu igle i pričvršćuje se kukicom koja se nalazi na kraju žice, da se ne bi pomerala. Tada se ukloni igla i hirurg koristi putanju žice da bi locirao abnormalnost.

LOKALIZOVANI RAK DOJKE: rak koji je nastao u dojci i zadržao se u njoj.

M

MAGNETNA REZONANCA IMIDŽING (MRI): metoda snimanja unutrašnjosti tela. Umesto rendgena MRI metoda koristi jaki magnet i prenosi radio talase po telu. Snimak se pojavljuje na ekranu računara i na filmu. Kao i u slučaju rendgena, postupak je bezbolan, ali neki ljudi strahuju da budu smešteni u MRI aparat koji je tokom snimanja prilično bučan.

MALIGNI TUMOR: masa ćelija raka koji mogu da napadnu okolna tkiva ili da se prošire (metastaziraju) na udaljene delove tela.

MAMOGRAM / MAMOGRAFIJA: rendgenski snimak dojke; metoda otkrivanja raka dojke koji se ne može otkriti pipanjem. Mamogram se dobija posebnim rendgenskim aparatom koji se koristi samo u te svrhe. Mamogram pokazuje tumor koji se razvija u dojci pre nego što je on dovoljno velik da ga žena, ili čak stručnjak za dojku, može otkriti. Skrining, tj. mamografsko snimanje, se koristi za rano otkrivanje raka dojke kod žena koje nemaju nikakve simptome. Dijagnostička mamografija pomaže lekaru da otkrije više o tumoru u dojci ili o drugim simptomima u njoj.

MAMOPLASTIKA: plastična operacija radi rekonstrukcije dojke ili radi promene njenog oblika, veličine ili položaja. *Redukciona mamoplastika* je smanjivanje obima dojke.

Augmentativna mamoplastika je povećanje dojke, obično ugradnjom implantata.

MASNA NEKROZA: odumiranje masnih ćelija, najčešće kao posledica povrede. Masna nekroza je dobroćudno stanje, ali može da prouzrokuje čvor u dojci sa uvlačenjem kože ili promenama na koži, koji se mogu pogrešno protumačiti kao rak.

MASTALGIJA (mastodinija): bol u dojci.

MASTEKTOMIJA: operacija kojom se uklanja cela dojka, ponekad zajedno sa nekim drugim tkivima. *Proširena radikalna mastektomija* znači otklanjanje dojke, kože, bradavice, areole, grudnih mišića (velikog i malog) i svih limfnih čvorova pazuha sa iste strane. *Halstedova radikalna mastektomija* znači otklanjanje dojke, kože, bradavice, areole, oba grudna mišića i svih limfnih čvorova pazuha na toj strani. *Modifikovana radikalna mastektomija* znači otklanjanje dojke, kože, bradavice, areole i većine limfnih čvorova pazuha, ostavljajući grudne mišiće netaknute. *Subkutana mastektomija* je operacija kojom se uklanja svo tkivo dojke. Koža dojke, kao i bradavica sa areolom se ne uklanjaju. *Profilaktička mastektomija* je mastektomija koja se vrši pre nego što se pojave bilo koji znaci raka, u cilju prevencije nastanka raka. Ovaj postupak se ponekad preporučuje ženama sa izuzetno visokim rizikom za obolevanje od raka.

MASTITIS: upala ili infekcija dojke.

MASTOPEKSIJA: podizanje dojke hirurškim putem.

MEDIKAMENTOZNA TERAPIJA: terapija lekovima.

MEDULARNI KARCINOM: poseban tip duktalnog karcinoma sa infiltracijom, sa izuzetno jako naglašenim granicama između tkiva tumora i zdravih tkiva. Oko 5 % svih slučajeva raka dojke je medularni karcinom. Povoljan ishod lečenja ovakvog raka je iznad prosečnog.

MELANOM (maligni): zloćudni tumor koji nastaje iz mladeža.

MELENA: stolica koja sadrži krv (najčešće ne crvenu, već crnu).

MENARHA: prvi menstrualni ciklus žene. Rana menarha (pre 12. godine) povećava rizik od raka dojke, verovatno iz razloga što žena ranije dobija menstruaciju, duže će biti izložena estrogenim hormonima jajnika.

MENINGEOM: tumor koji nastaje iz ćelija koje grade ovojnice mozga i kičmene moždine. Najčešće se radi o dobroćudnim tumorima.

MENOPAUAZA: vremenski period u ženinom životu kada menstrualni ciklusi prestaju zauvek i nivo hormona jajnika opada. Menopauza se najčešće javlja u kasnim četrdesetim ili ranim pedesetim godinama, ali može biti uzrokovana hirurškim otklanjanjem oba jajnika (ooforektomija) ili hemioterapijom, koja uništava funkciju jajnika.

METADON: lek iz grupe narkotika za otklanjanje bola.

METASTAZA: proširenje ćelija raka u udaljene delove tela putem limfnog sistema ili krvotokom.

MIKROMETASTAZE: mali broj ćelija raka koje su se proširile sa mesta nastanka na druge delove tela, ali su suviše male da bi mogle biti primenećene prilikom skrininga ili dijagnostičkih testova.

MODIFIKATORI BIOLOŠKE REAKCIJE: substance koje podstiču imuni sistem tela da se bori protiv raka. Takva supstanca je napr. interferon. Naziva se i biološka terapija.

MONOCITI: vrsta belih krvnih zrnaca, igraju važnu ulogu u nespecifičnoj odbrani organizma.

MONOKLONSKA ANTITELA: antitela proizvedena u laboratoriji sa ciljem da pronađu i napadnu specifične substance, takozvane antigene, koje imuni sistem prepoznaje. Za monoklonska antitela, koja se pripajaju citostaticima ili radioaktivnim substancama, se smatra da mogu da pronađu antigene svojstvene ćelijama raka i na taj način mogu da prenesu lekove direktno u rak, uništavajući tako ćelije raka, a ne oštećujući zdrave ćelije. Monoklonska antitela se takođe često koriste u imunocitohemiji za otkrivanje i klasifikaciju ćelija raka. Vrš se ispitivanja u cilju utvrđivanja, da li se radioaktivni atomi pripojeni monoklonskim antitelima mogu koristiti u imidžing testovima radi otkrivanja i lociranja manjih grupa ćelija raka.

MORBIDITET: termin koji se koristi u medicinskoj statistici i označava učestalost pojave određene bolesti.

MORFIN (morfijum): lek iz grupe narkotika koji se upotrebljava za otklanjanje jakih bolova kod teških bolesnika. Daje se u obliku injekcija, tableta, sirupa, rektalnih čepića, kapsula.

MULTICENTRIČNI RAK DOJKE: rak koji se pojavljuje na nekoliko mesta u dojci.

MULTIPLI MIJELOM (plazmocitom): zloćudni tumor koštane srži, koji se javlja na više mesta u koštanom sistemu.

N

NADBUBREŽNA ŽLEZDA: glavna funkcija nadbubrežnih žlezda je da proizvode hormone koji kontrolišu metabolizam, ravnotežu tečnosti i krvni pritisak. Pored toga one proizvode male količine „muških” hormona (androgen) i „ženskih” hormona (estrogen i progesteron). Po jedna nadbubrežna žlezda se nalazi iznad svakog bubrega.

NARKOTIK: opojno sredstvo biljnog ili sintetičkog porekla koje se upotrebljava za otklanjanje bola, napetosti, kao i za uspavlivanje. Menja telesne i duševne reakcije.

NEFREKTOMIJA: hirurško odstranjenje bubrega.

NEOAJDUVANTNA TERAPIJA: sistemska terapija, kao napr. hemio-terapija ili hormonalna terapija, koja se daje pre operacije. Neoadjuvantnom terapijom se neki tumori dojke mogu smanjiti, tako da se može obaviti manje radikalna operacija nego što bi inače bilo potrebno.

NEOPLAZMA: abnormalna izraslina (tumor) koji polazi od jedne jedine promenjene ćelije. Neoplazma može biti dobroćudna ili zloćudna. Rak je maligna neoplazma.

NODULUS: mali čvrsti čvor koji se može opipati.

NOLVADEKS: komercijalni naziv za tamoksifen, antiestrogeni lek koji se obično koristi u lečenju raka dojke.

NORMALNE HORMONALNE PROMENE: promene u dojci ili u drugim tkivima prouzrokovane promenom nivoa ženskih hormona tokom menstrualnog ciklusa.

NUKLEUS / JEDRO: centralni deo ćelije gde se nalazi DNK i gde se ona deli. Proučavanje veličine i oblika nukleusa može da pomogne patoloziima da razluče koje ćelije dojke su zdrave, a koje obolele.

NULIPARNA: nerotkinja, žena koja nikad nije rodila.

NUSPOJAVE: neželjeni efekti koji prate lečenje, kao napr. gubitak kose, kao posledica hemioterapije, ili zamor, kao posledica zračne terapije.

O

OOFOREKTOMIJA: hirurško uklanjanje jajnika.

ONKOGENI: geni koji podstiču rast i razmnožavanje ćelija. Ovi geni se normalno nalaze u svim ćelijama. Međutim, onkogeni mogu da podlegnu promenama koje ih aktiviraju, prouzrokujući preterano brzi rast ćelija i formirajući tumor.

ONKOLOG: lekar specijalista interne medicine posebno obučan za dijagnostiku i lečenje tumora.

ONKOLOG HIRURG: lekar specijalista iz oblasti opšte hirurgije posebno obučan za operativno lečenje tumora.

ONKOLOG INTERNISTA: lekar specijalista čija je specijalnost postavljanje dijagnoze i lečenje raka hemioterapijom ili drugim lekovima.

ONKOLOG RADIOLOG: lekar specijalista za lečenje raka zračnom terapijom.

OPERACIJA U JEDNOM AKTU: operacija tokom koje se dijagnostikuje rak dojke („ex tempore” analizom) i odmah zatim se preduzima lečenje (kao napr. mastektomija). Pacijent je pod opštom anestezijom i sve dok se ne probudi ne zna, da li je dijagnoza rak ili ne, i da li je izvršena mastektomija. Nekada je bila jedina opcija u hirurgiji dojke, ali se danas retko koristi.

OPERACIJA U DVA AKTA: metoda koja podrazumeva da se biopsija dojke radi nakon postavljanja dijagnoze i sama operacija, kao vid lečenja (poštedne operacije ili mastektomija, ako se radi o raku dojke) se izvodi u dva odvojena postupka, sa nekoliko dana ili nedelja razlike. Žene i lekari više vole ovu metodu, zato što dozvoljava dovoljno vremena da se razmotre sve opcije za lečenje. (Vidi: operacija u jednom aktu)

ORHIDEKTOMIJA: hirurško odstranjenje testisa.

OPSESIJA: bolesna obuzetost izvesnom idejom, osobom, radnjom i slično.

OSTEOPOROZA: istanjivanje tkiva kostiju koje dovodi do smanjene koštane mase i slabijih kostiju. Osteoporoza može da uzrokuje bolove, deformitete (posebno kičme) i prelome kostiju. Ona je veoma česta kod žena u menopauzi. (Vidi: substituciona terapija estrogenom)

OSTEOSARKOM: vrsta raka kostiju koji nastaje iz tvrdog (koštanog dela) kosti.

P

PADŽETOVA BOLEST BRADAVICE: retki oblik raka dojke koji počinje u mlečnim kanalima (duktusima) i proširi se na kožu bradavice i areole. Na obolejoj koži bradavice može da se pojavi krasta, crvenilo, curenje ili se koža peruta. Prognoza za izlečenje je bolja, ukoliko se javi samo iscedak na bradavici, bez tumora.

PALIJATIVNA TERAPIJA: terapija za ublažavanje simptoma, napr. bolova, ali se ovakvom terapijom ne leči bolest. Radioterapija se takođe može koristiti kao palijativna (obično kod metastaza u kostima), kada joj je cilj otklanjanje bolova i da se poboljša kvalitet života pacijenta.

PALPACIJA: pregled prstima, pipanjem. Palpabilni čvor u dojci je onaj, koji se može osetiti pod prstima.

PANKREAS: gušterača. Žlezda koja izlučuje sokove u dvanaesto-palačno crevo, te njima omogućuje varenje. Nedostatak funkcije gušterače dovodi, osim do nemogućnosti varenja hrane, i do šećerne bolesti.

PAPA-NIKOLAU TEST: podrazumeva mikroskopski pregled ćelija iz grlića materice koje se uzimaju brisom. Značajan je u otkrivanju zloćudnih tumora, ali i prekanceroznih stanja, kao i drugih oboljenja.

PARCIJALNO: delimično.

PATOLOG: lekar specijalista čija je oblast postavljanje dijagnoze i klasifikacija bolesti kroz laboratorijske testove, kao napr. ispitivanjem tkiva ili ćelija pod mikroskopom. Patolog utvrđuje da li je tumor dobroćudan ili je rak. Ukoliko je rak, utvrđuje, koji je tip i koji stepen (gradus).

PEKTORALNI MIŠIĆI: mišići koji se pripajaju prednjem zidu grudnog koša i nadlakticama. Veći se zove pektoralis major, a manji pektoralis minor. Pošto se ovi mišići nalaze ispod dojke, rak može da ih zahvati, mada se to retko dešava.

PER CONTINUITATEM: kada se nešto prenosi u okolne organe sa kojima se nalazi u bliskom kontaktu.

PETOGODIŠNJI PERIOD PREŽIVLJAVANJA: odnosi se na procenat pacijenata koji žive najmanje 5 godina nakon što je kod njih dijagnostikovao rak. Petogodišnji period preživljavanja se takođe koristi kao standardna metoda za prognoziranje ishoda bolesti. Petogodišnji relativni period preživljavanja isključuje iz kalkulacije one pacijente koji umiru od neke druge bolesti, i smatra se tačnijim načinom opisa prognoze kod pacijenata sa određenom vrstom i stadijumom raka. Naravno, petogodišnji period preživljavanja se bazira na pacijente kod kojih je utvrđen, a i lečen, rak pet godina ranije. Kako se pronalaze sve efikasniji načini lečenja, žtako i prognoza za novootkrivene slučajeve raka postaje bolja.

PERMANENTNA SEKCIJA: metoda pripremanja tkiva za patohistološki pregled pod mikroskopom. Tkivo se potopi u formaldehid, tretira se raznim hemikalijama, obuhvati se komadom voska, seče se na tanke slojeve, pričvršćuje se na pločicu da se može postaviti pod mikroskop i oboji se. Za sve to je najčešće potreban dan-dva. Ovako je uzorak jasan, tako da se može utvrditi prisustvo ili odsustvo raka.

P.E.T. SKENER (Positron emission tomography): ovaj skener koristi nisku dozu radioaktivne substance za merenje aktivnosti ćelija u raznim delovima tela. Vrlo mala količina te substance se ubrizgava u krvotok (obično preko vene na ruci). Delovi zahvaćeni rakom su obično mnogo aktivniji nego okolna tkiva, i zato vezuju veću količinu radioaktivne substance, što se pokazuje na snimku.

PLACEBO: davanje neaktivne substance koja se koristi u istraživanjima da bi se uporedili efekti nekog leka sa stanjem bez lečenja. U običnom govoru: „pilula od šećera”.

PLOIDNOST: mera za količinu DNK u jednoj ćeliji. Ploid je marker kojim se može predvideti koliko brzo će se rak širiti. Rak sa istom količinom DNK kao normalna ćelija se zove diploid, a onaj sa većom ili manjom količinom se zove aneuploid. U oko dve trećine slučajeva rak dojke je aneuploid.

PNEUMONEKTOMIJA: hirusko odstranjenje jednog plućnog krila.

POLIP: tumor u vidu resica koji se može javiti na više mesta u organizmu. U početku se javlja kao dobroćudni, a vremenom se može pretvoriti u zloćudni.

POLIPOZA: pojava mnoštva polipa u određenom organu ili delu tela. (polipoza debelog creva-nasledna).

POŠTEDNE OPERACIJE DOJKE: predstavljaju vrste operacija kojima se ne otklanja tkivo mlečne žlezde u celini, već samo jedan deo žlezde. U ove operacije spadaju: kvadrantektomija, lampektomija, segmentektomija i tilektomija. Poštednim operacijama se uklanja rak iz dojke zajedno sa malo okolnih tkiva, ali se dojka većinom sačuva. Najčešće uključuje i otklanjanje limfnih čvorova pazuha i praćena je zračnom terapijom. (Vidi: lampektomija)

PREDISPOZICIJA: sklonost ka bolesti, prijemčivost prema bolesti koja se razvija izazvana nekim uticajima. Napr. neke žene imaju porodičnu istoriju raka dojke, pa postoji veća verovatnoća da će se kod njih razviti rak dojke, ali ne mora uvek.

PREKANCEROZNO - PREMALIGNO: promena u ćelijama koja ne prelazi uvek u rak.

PRIMARNO MESTO: mesto na kom rak nastaje. Primarni rak se najčešće naziva prema organu u kom je nastao. Napr. rak koji je nastao u dojci se uvek naziva rak dojke, čak i ako se proširi (metastazira) na druge organe, kao na kosti ili pluća.

PROCENAT PREŽIVLJAVANJA: procenat ljudi koji požive određeni vremenski period. *Petogodišnji period preživljavanja* se odnosi na procenat ljudi koji žive 5 godina posle postavljanja dijagnoze i ovakvi procenti se koriste za izražavanje standardne prognoze. Napr. procenat petogodišnjeg perioda preživljavanja žena sa lokalizovanim rakom dojke (uključujući sve žene koje su živele 5 godina nakon postavljanja dijagnoze, bez obzira na to, da li je žena bila u fazi remisije, bez simptoma ili pod terapijom) je 1940-tih godina bio 78%, a 1990-tih godina taj procenat je bio preko 97%. *Relativni petogodišnji period preživljavanja* isključuje iz kalkulacije pacijente koji su umrli od drugih bolesti, i smatra se da je to precizniji način za prognoziranje šanse za preživljavanje pacijentima sa određenom vrstom i stepenom raka. Naravno, petogodišnji period preživljavanja se bazira na broju pacijenata kod kojih je utvrđena dijagnoza raka, i lečeni su pet godina ranije. Napredovanje lečenja često dovodi do bolje prognoze kod pacijenata koji su nedavno dijagnostikovani sa rakom.

PROGESTERON: ženski polni hormon koji izlučuju jajnici za vreme svakog menstrualnog ciklusa radi pripremanja materice za trudnoću.

PROGNOZA: predviđanje toka bolesti; izgledi pacijenta da se izleči. Napr. žene sa rakom koji je otkriven rano i brzo je preduzeto lečenje, imaju dobru prognozu.

PROLAKTIN: hormon koji izlučuje hipofiza i koji ubrzava produkciju mleka (laktacija).

PROMISKUITET: seksualno ophođenje sa više partnera.

PROSTATEKTOMIJA: hirurško odstranjenje prostate.

PROTEZA: veštačka forma koja imitira oblik izvesnog dela tela ili organa, kao napr. proteza za dojku, koji može da se nosi ispod odeće posle mastektomije.

PROTOKOL: formulisani nacrt ili plan, napr. tačan opis terapija koje pacijent treba da dobije, i tačno kojim redosledom treba da ih prima. (Vidi: režim)

PSA - TEST: laboratorijski test koji se koristi u otkrivanju i praćenju raka prostate. Spada u tumor-marker testove.

PUNKCIJA DOJKE: uzimanje uzoraka tečnosti, ćelija ili tkiva pomoću igle, radi ispitivanja pod mikroskopom. Ima dve vrste: punkcija tankom iglom (FNA) i punkcija debljom iglom („core” biopsija). Za FNA se koriste tanka igla i špric (kao oni za davanje injekcija) da bi se probila koža i da bi se isisala tečnost ili mali fragmenti tkiva iz ciste ili tumora. Za „core” biopsiju se koristi deblja igla, da bi se dobio cilindričan uzorak tkiva iz tumora. „Core” biopsija se najčešće izvodi pod lokalnom anestezijom.

R

RADIOIZOTOP: vrsta atoma koji je nestabilan i podložan raspadanju. Prilikom raspada stvaraju se mali fragmenti atoma i energije. Izloženost nekim radioizotopima prouzrokuje rak. Međutim, radioizotopi se takođe koriste za otkrivanje i lečenje raka. Napr. u nekim imidžing metodama radioizotopi se ubrizgaju u telo, gde se mogu nakupljati na delovima zahvaćenim bolešću i pokazuju se na snimku kao istaknuti delovi. U slučaju raka dojke radioizotopi se koriste da bi se utvrdila metastaze na kostima.

RADIOLOG: lekar specijalista za postavljanje dijagnoze očitavanjem rendgenskih snimaka i snimaka dobijenih drugim imidžing metodama, kao napr. očitavanjem CT snimaka i snimaka magnetnom rezonancom.

RADIOLOŠKA TERAPIJA: terapija pomoću zračenja radi uništavanja ćelija raka. Ovaj vid terapije se može koristiti da bi se smanjio tumor pre operacije, da se unište preostale ćelije raka nakon operacije ili, u nekim slučajevima, kao glavna terapija.

RADIOLOŠKI TEHNIČAR: osoba posebno obučena da rukuje aparatima sa kojima se vrši zračna terapija (posebno obučena medicinska sestra ili tehničar).

RADIOTERAPIJA: zračna terapija.

RAK (KANCER): rak nije jedna bolest, nego se više može smatrati za sklop bolesti. U svim slučajevima raka neke ćelije u organizmu se promene

i počinju da se razmnožavaju nekontrolisano. Razne vrste ćelija raka se većinom javljaju u obliku čvora ili izrasline koji se nazivaju tumor. Tumor može da napada i uništi zdrava tkiva. Čelije tumora se mogu odvojiti od samog tumora i, napuštajući mesto nastanka, mogu se proširiti na neke druge delove tela, gde nastavljaju da rastu. Ovaj proces proširenja se zove *metastaza*. I kad se proširi, tumor se naziva po onom organu u kom je nastao. Napr. iako se rak dojke proširi na pluća, on se i dalje spominje kao rak dojke, a ne rak pluća. Neki oblici raka, kao napr. rak krvi, ne formiraju tumor. Nisu svi tumori rak. Tumor koji nije rak se naziva *dobročudan*. Oni ne rastu i ne šire se kao zloćudni i najčešće nemaju smrtni ishod.

RAK DOJKE: rak koji nastaje u dojci. Najčešći tipovi raka dojke su: duktalni karcinom *in situ*, invazivni lobularni karcinom, medularni karcinom, Padžetova bolest bradavice, (vidi objašnjenje pod tim rečima).

RAK U ODMAKLIM STADIJUMIMA: opšti izraz za označavanje faza raka kada se on sa mesta gde je nastao već raširio po organizmu i zahvatio i druge delove tela.

RECIDIVIRAJUĆI RAK (rekurentni rak): rak koji se ponovo pojavi posle lečenja. Pojava *lokalnog recidiva* znači da se rak pojavio na istom mestu kao i originalno. *Regionalni recidiv* označava, da se rak ponovo pojavio, ali u limfnim čvorovima koji su najbliži originalnom mestu. *Udaljeni recidiv* se javlja kada se rak posle lečenja metastazira na organe ili tkiva (napr. na pluća, jetru, koštanu srž ili mozak), dalje od originalnog mesta, i dalje od limfnih čvorova.

REGIONALNA ZAHVAĆENOST: raširenost raka na okolna mesta (kao napr. na limfne čvorove pazuha), ali ne i na udaljena mesta ili organe u telu.

REHABILITACIJA: aktivnosti sa ciljem prilagođavanja, oporavka i povratka osobe punom, produktivnom životu posle ozlede ili bolesti. Može da podrazumeva fizički oporavak (kao napr. upotrebu proteza, vežbanja i fizikalnu terapiju), savetovanje i emocionalnu podršku.

REKONSTRUKCIJA DOJKE: hirurški zahvat kojim se, posle amputacije dojke, ponovo uspostavlja originalni izgled dojke. Koriste se implantati ili sopstvena tkiva žene. Areola i bradavica se takođe mogu rekonstruisati po želji. Rekonstrukcija može da se izvede za vreme same amputacije dojke ili bilo kada kasnije.

REKTOSKOPIJA: pregled završnog dela debelog creva koji se radi posebnim instrumentom. Obično se izvodi u okviru kolonoskopije ili nezavisno od nje.

RENDGENSKI TEHNIČAR: zdravstveni radnik (nije lekar) koji je obučen da pravilno namesti pacijenta za rendgen, vrši snimanje, razvija snimak i proverava kvalitet snimka. Pošto je za mamografiju predviđen poseban aparat, i tehničar mora biti posebno obučen za rukovanje aparatom za mamografiju. Specijalista radiolog očitava urađene snimke.

RELAPS: ponovna pojava raka posle određenog perioda bez simptoma. (Vidi: recidivirajući rak)

REMISIJA: potpuno ili delimično povlačenje znakova i simptoma raka kao rezultat lečenja ; period kada je bolest pod kontrolom. Remisija ne mora da znači izlečenje.

RENDGEN ZRACI: oblik zračenja koji, kad se koriste niske doze, može da proizvede sliku tela i da je projektuje na film, a u visokim dozama može da uništi ćelije raka.

RESEKCIJA: hirurško odstranjenje dela organa ili dela tela.

REŽIM: strogo određeni plan (kao napr. ishrana, vežbe ili druge aktivnosti) koji je sačinjen da bi se postigao određeni cilj. U lečenju raka on se odnosi na plan terapije.

S

SAMOPREGLED DOJKE: metoda ispitivanja sopstvenih dojki radi otkrivanja čvorova ili sumnjivih stanja. Preporučuje se svim ženama iznad 20 godina starosti i treba da se izvede jednom mesečno, određenog datuma. Ne treba da se obavlja neposredno pre, za vreme i neposredno posle menstruacije. Obavlja se u ležećem i stojećem stavu.

SARKOM: zloćudni tumor koji nastaje u vezivnim tkivima, kao napr. u tkivu hrskavice, masnom tkivu, mišićnom tkivu ili tkivu kostiju. Neki tipovi sarkoma (kao što su napr. angiosarkom, liposarkom i maligni filodes tumor) mogu se razviti u dojci, mada retko. Prognoza im je različita.

SCINTIGRAFIJA: snimanje delova tela ili celog tela uz pomoć radioizotopa. Metoda se koristi za lociranje bolesti ili abnormalnosti unutrašnjih organa kao što su mozak, jetra ili kosti. U krvotok se ubrizgaju male količine radioaktivnih supstanci (izotop). Izotop se nagomilava u određenim organima, i posebna kamera, tzv. scintilaciona kamera, pravi sliku organa označavajući tako i oboleli deo.

SEKCIJA PREPARATA TKIVA NAKON SMRZAVANJA („ex tempore“): veoma tanak sloj tkiva koji se brzo zamrzne i ispituje se pod mikroskopom. Ovom metodom se dobija brza dijagnoza, ponekad dok hirurrg čeka da završi operaciju. Konačna dijagnoza se postavlja nakon nekoliko dana, detaljnijim ispitivanjem, koje se zove permanentna sekcija.

SEKUNDARNI TUMOR: tumor koji nastaje kao rezultat proširenja (metastaze) raka sa mesta na kom je nastao.

„SENDVIČ” TERAPIJA: kombinovano lečenje koje podrazumeva davanje dve terapije, od kojih se jedna daje između dva režima one druge.

SEPSA: proširenje infekcije sa jednog mesta na celo telo.

SINDROM NASLEDNOG RAKA: stanja koja se povezuju sa rakom koji se javlja kod više članova iste porodice kao posledica naslednog mutiranog gena.

SILIKON GEL: sintetički materijal koji se koristi u implantatima za dojke. Zbog svoje fleksibilnosti, jačine i strukture on liči na prirodnu dojku. Implantati sa silikon gelom su dostupni ženama koje su imale operaciju na dojci.

SINHRONI: istovremeni. Napr. sinhroni rak dojke je onaj, koji se istovremeno javlja u obe dojke.

SISTEMATSKI PREGLED: rutinska kontrola zdravlja da bi se otkrile maligne promene kod ljudi koji nemaju očigledne simptome bolesti. Cilj je da se bolest pronađe, ukoliko postoji, u početnoj fazi, kada su izgledi za izlječenje najveći. Takve metode su klinički pregled i skrining.

SISTEMSKA BOLEST: u slučaju raka dojke to znači, da se tumor koji je nastao u dojci proširio na udaljene organe u telu.

SISTEMSKA TERAPIJA: terapija koja dospeva i utiče na sve ćelije po celom telu, kao napr. hemioterapija.

SKENER / KOMJUTERIZOVANA TOMOGRAFIJA (CT): ispitivanje u kom se koriste rendgen ili radioaktivni izotopi da bi se dobile slike unutrašnjih organa.

SKENER KOSTIJU: imidžing metoda kojom se dobijaju važne informacije o stanju kostiju, uz utvrđivanje mesta raka koji se proširio na kosti. Izvodi se bez hospitalizacije pacijenta i bezbolan je, osim uboda igle prilikom ubrizgavanja male količine radioaktivne substance u venu. Prilikom snimanja može se videti na kojim mestima se radioaktivnost nakuplja, ukazujući tako na abnormalnosti.

SKENER MOZGA: imidžing metoda koja se koristi da bi se otkrile abnormalnosti na mozgu, uključujući rak mozga ili rak koji se sa nekog drugog dela tela proširio na mozak. Zahvat ne zahteva da pacijent ostaje u bolnici. Bezbolan je, osim uboda igle kojom se radioaktivna supstanca ubrizgava u venu. Slika koja se dobija pokazuje gde se radiaktivnost nakuplja, označavajući abnormalnost.

SKRINING: u prevenciji i ranom otkrivanju bolesti skrining je pregled ljudi koji nemaju simptome bolesti, radi otkrivanja eventualnih bolesti, kao napr. raka. Skrining može da bude predviđen kao koordiniran program za veće grupe populacije. Osnovni skrining za rak dojke je mamografija.

SKVAMOZNO: pokriveno ljuspicama.

SOMATSKO: telesno.

SOMATSKE SMETNJE: telesne smetnje.

SOMATSKA SIMPTOMATOLOGIJA: simptomi i znaci bolesti celog tela, delova tela ili organa.

SPECIJALISTA ZA DOJKU: naziv za medicinskog stručnjaka koji se bavi radom posvećenim zdravlju dojke. Iako specijalista ove vrste

ima posebno temeljno znanje iz ove oblasti, zvanično ne postoji lekar specijalizovan samo za lečenje dojke.

STANDARDNA TERAPIJA: dokazano efektivna i bezbedna glavna medicinska terapija, koja je prethodno bila testirana na osnovu strogih merila i kriterijuma.

STATUS NODUSA: označava da li se rak dojke proširio (nodus-pozitivan) ili nije proširio (nodus-negativan) na limfne čvorove pazuha (limfni čvorovi aksile). Broj i mesto pozitivnih limfnih čvorova pazuha može da pomogne u predviđanju, da li postoji rizik od ponovnog javljanja raka.

STEJDŽING (utvrđivanje stepena): proces otkrivanja da li se rak proširio, a ako jeste, koliko daleko. Elementi utvrđivanja stepena raka dojke su: veličina tumora, da li su okolni limfni čvorovi zahvaćeni i da li se rak proširio na udaljena mesta u telu (metastaza). Važno je znati koji stepen raka je prisutan pre postavljanja konačne dijagnoze, jer se tako može odabrati najbolji način lečenja, kao i predvideti kolike su šanse pacijenta za preživljavanje.

Standardni sistem za stejdžing se obeležava sa tri slova: TNM.

Slovo T praćeno brojevima od 0-4 označava veličinu tumora i njegovu proširenost na kožu ili zid grudnog koša. Veća cifra označava veći tumor i veću zahvaćenost tkiva u okolnim regijama.

Slovo N praćeno brojevima od 0-3 označava da li se rak proširio na limfne čvorove blizu dojke, i ako jeste, da li su ti zahvaćeni limfni čvorovi pričvršćeni za druge strukture pazuha.

Slovo M praćeno sa 0 ili 1 označava da li se rak proširio na udaljene organe u telu (napr. na pluća ili kosti) ili na limfne čvorove koji nisu blizu dojke, kao napr. na one ispod ključne kosti.

Kada se utvrde sva tri slova, informacija se sabira i tako se utvrđuje opšti stepen bolesti. Ta kombinacija sva tri faktora se označava rimskim brojevima od 0-IV, s tim što je nablazi stepen označen nulom, a najozbiljniji i najnapredniji stadijum sa IV.

STEREOTAKTIČNA BIOPSIJA: metoda biopsije pomoću igle koja se koristi u nekim slučajevima, kada mamogram pokazuje kalcifikacije ili manje čvorove, ali se oni ne mogu opipati prstima. Kompjuter stvara mapu lokacije čvorića da bi pokazala gde igla treba da se zabode.

STEREOTAKTIČNA RADIOHIRURGIJA – GAMA NOŽ: specijalni vid zračenja koji se koristi najčešće za uništenje zloćudnih tumora mozga. Na ovaj način se pod raznim uglovima usmeravaju zračni talasi i sprečava oštećenje okolnih delova mozga.

STEROIDNA TERAPIJA: terapija kortikosteroidnim lekovima. Često se koristi da bi se otklonio ili umanjio otok iz tkiva.

STOMA: podrazumeva hirurški izveden otvor na telu radi nesmetanog funkcionisanja određenog organskog sistema.

STOMATITIS: upala ili čirevi u ustima. Može da se javi kao nuspojava hemioterapije.

STRES: psihički, emocionalni i fizički fenomen što ga pojedinac oseća kao posledicu štetnog uticaja okolnih faktora; stanje velike psihičke napetosti.

SUBSTITUCIONA TERAPIJA ESTROGENOM: nadoknađivanje estrogenih hormona, kada ih jajnici delimično ili potpuno prestanu proizvoditi. Estrogen može da se daje nakon što ga telo žene više ne proizvodi. Ova vrsta hormonalne terapije se najčešće koristi za ublažavanje simptoma menopauze. Takođe je dokazano, da estrogen štiti organizam od srčanih oboljenja i proređivanja kostiju (osteoporoza) nakon menopauze kod žena. Pošto estrogen pospešuje rast ćelija raka, naučnici rade na utvrđivanju činjenice, da li substituciona terapija estrogena povećava rizik za nastanak raka dojke. Neki lekovi, takozvani selektivni modulatori receptora estrogena, su u fazi ispitivanja. Čini se, da oni imaju mnogo pozitivnih efekata u substituciji estrogena, bez povećanja rizika od nastanka raka dojke. Za neke od njih se čak veruje da mogu i da smanje te rizike. (Vidi: estrogen, menopauza, osteoporoza)

SUICID: samoubistvo.

SUPOZITIRIJA (čepić): lek koji se stavlja u čmar, odakle se upija u krvotok.

SUPRAKLAVIKULARNI NODUSI: nadključnjačni limfni čvorovi.

SUPRESIJA: potiskivanje.

T

TAMOKSIFEN: (komercijalni naziv: Nolvadeks) Ovaj lek blokira dejstvo estrogena na mnoge organe, kao napr. na dojku. Estrogen ubrzava rast nekih vrsta kancera dojke. Novija istraživanja su pokazala da tamoksifen smanjuje rizik od nastanka raka dojke kod žena, kod kojih takvi rizici postoje.

TERAPIJA: bilo kakva mera da se neka bolest leči.

TERMINALNA FAZA BOLESTI: podrazumeva završnu fazu bolesti, što u onkologiji obično podrazumeva teško opšte stanje pacijenta, kada se ne koriste lekovi za uništenje tumora, već samo lekovi za otklanjanje simptoma koje on izaziva.

TERMOGRAFIJA / TERMOVIZIJA: metoda kojom se meri i očitava toplota u dojci. Naziva se i termogram. Ova metoda nije pouzdana u otkrivanju raka dojke.

TIM LEKARA SPECIJALISTA ZA LEČENJE RAKA: tim zdravstvenih stručnjaka koji saraduju da bi se rak dijagnostikovao i lečio. Članovi tima stručnjaka za lečenje raka mogu da budu: lekar opšte prakse ili ginekolog, patolog, specijalisti onkolozi kao što su hirurg, radiolog i internista, onkološka medicinska sestra, onkološki socijalni radnik,

fizioterapeut, psiholog ili psihijatar i neki drugi. Obično jedan od njih preuzima koordinaciju tima u lečenju određenog pacijenta.

TKIVO: skup ćelija koje su se ujedinile da bi obavile neku funkciju.

TRANSPLANTACIJA KOŠTANE SRŽI: skup metoda lečenja koje mogu biti korišćene u poodmaklim stadijumima raka ili kad se rak ponovo javlja. Transplantacija koštane srži omogućava upotrebu veoma visokih doza citostatika, što bi bez toga bilo nemoguće. *Autologna transplantacija* koštane srži znači da se koristi vlastita koštana srž. Kod *alogene transplantacije* koštane srži koristi se koštana srž nekog davaoca, čiji tip tkiva odgovara tkivima pacijenta. U oba slučaja izvlači se određena količina koštane srži, očisti se, tretira i odlaže na čuvanje. Onda se bolesniku daju visoke doze citostatika da bi oni uništili ćelije raka. Međutim, citostatici uništavaju i ostatak koštane srži u telu, oduzimajući tako organizmu sposobnost da se bori protiv infekcije. Tada se daje sačuvana koštana srž u vidu transfuzije (trasplantacija) da spasi imunini sistem pacijenta, za odbranu organizma. Iako je ovaj postupak pomogao mnogim ljudima, nije naučno dokazano da je efikasniji nego konvencionalno lečenje raka dojke. Procedura je dugačka i rizična koja iziskuje boravak pacijenta u bolnici. Najbolje mesto za transplantaciju su specijalizovani centri za lečenje raka koji su opremljeni potrebnim priborom i iskustvom za njihovo bezbedno izvođenje.

T.R.A.M. FLAP REKONSTRUKCIJA: Rekonstrukcija dojke pomoću režnja transverzalnog pravog abdominalnog mišića. Metoda rekonstrukcije dojke za koju se koriste tkiva sa donjeg abdominalnog (trbušnog) zida, koji se snabdeva krvlju iz rectus abdominus mišića. Tkiva iz ove regije se podižu do grudi radi formiranja oblika dojke, pa obično nije potreban nikakav implantat. Usled podizanja mišića i tkiva sa donjeg abdomena do grudi, donji abdomen postaje spljošten.

TRANSREKTALNI ULTRAZVUK: ultrazvučni pregled završnog dela debelog creva posebnom sondom kojom se otkriva ne samo tumor u njemu već i njegova proširenost van zida creva.

TUBULARNI KARCINOM: poseban tip raka dojke sa niskim stepenom infiltracije, koji čini oko 2% invazivnih kancera dojke. Prognoza za izlečenje od ovog tipa raka je iznad proseka.

TUMOR: abnormalni čvor ili masa tkiva. Tumori mogu biti dobroćudni (koji nisu rak) i zloćudni (maligni, kancerozni).

U

ULTRASONOGRAFIJA (ultrazvuk): imidžing metoda koja koristi zvučne talase visoke frekvencije da bi se ocrtao oblik nekog dela tela. Odjeci zvučnih talasa se primaju i prikazuju na ekranu. Metoda je bezbolna i često je vrlo korisna da bi se ciste ispunjene tečnošću razlikovale od

čvrstih tumora. Ponekad se koristi prilikom punkcije da bi se igla odvela do abnormalnosti u dojci koje su suviše male da bi se mogle opipati.

UNILATERALNI: nešto, što utiče samo na jednu stranu tela. Napr. unilateralni rak dojke znači, da se rak javlja samo u jednoj dojci. (Vidi: bilateralni)

UROGRAM: laboratorijska analiza mokraće.

UVLAČENJE KOŽE: nabor ili rupica na koži, koji kad se javljaju na dojci, mogu da budu znak za rak.

V

VAGINITIS: bilo kakva upala vagine. *Atrofični vaginitis* je upala vagine, kada vaginalna tkiva postaju suva i tanka. Ovo stanje se javlja posle menopauze i prouzrokovano je nedostatkom estrogena. Problem može da se ublaži upotrebom estrogenske kreme. Vaginitis može da bude nuspojava hemioterapije.

VAKCINA: modifikovani virus neke bolesti koji se koristi radi sticanja otpornosti na tu bolest jedno određeno vreme, ili čak permanentno. Naučnici intenzivno rade na pronalaženju vakcine protiv raka.

VISOKI RIZIK: kada su šanse za pojavu raka veće nego kod obične populacije. Ljudi mogu da imaju visoki rizik zbog raznih faktora, uključujući nasleđivanje (kao što je porodična istorija u slučaju raka dojke), lične navike (kao što je pušenje) ili životnu sredinu (kao što je preterana izloženost sunčevim zracima).

VREME UDVOSTRUČENJA: vreme potrebno ćeliji da se deli i da se udvostruči. Vreme udvostručenja ćelija raka dojke zavisi od mnogo čega, kao na primer od vrste tumora, otpornosti organizma obolelog, mesta na kom tumor pokušava da raste. Jedna ćelija mora da se udvostruči 30 puta da bi dostigla veličinu od 1 cm, i tako postala приметna. Razni tipovi raka imaju različito vreme udvostručavanja i to vreme je između 8-600 dana, sa prosečnim brojem od 100-120 dana. To objašnjava, kako se može desiti da je rak prisutan u telu godinama, a da se ne može приметiti.

Literatura:

1. Breast Cancer Dictionary, American Cancer Society
2. Cancer.gov Dictionary, National Cancer Institute, USA
3. Anić V., Goldstein I.: Rječnik stranih riječi, Zagreb 2002
4. Edicije CancerBACUP, Helping people live with cancer, UK